

7. Шкіцька І. Ю. Реалізація суб'єктивно-модальних значень у структурі безособово-інфінітивних речень сучасної української мови : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 – українська мова / Ірина Юріївна Шкіцька ; Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Харків, 2005. – 20 с.

Lyudmyla Koval, Vitaliy Tymenuk

**FORMAL-SYNTACTIC PARAMETERS OF THE MAIN COMPONENT
OF IMPERSONAL SENTENCE IN MYKHAYLO STELMAKH'S WORKS**

Abstract. *In the article formal-syntactic signs of the main component of impersonal sentences in the Mykhaylo Stelmakh's works have been investigated: impersonal and personal in impersonal form verbs as synthetic main component of impersonal sentence have been analyzed; syntactic combinations of words as analytic main component of impersonal sentence have been determined.*

Key words: *impersonal sentence, synthetic main component, impersonal verb, personal verb in impersonal form, analytic main component.*

Людмила Коваль, Віталій Тименюк

**ФОРМАЛЬНО-СИНТАКСИЧЕСКИЕ ПАРАМЕТРЫ ГЛАВНОГО КОМПОНЕНТА БЕЗЛИЧНЫХ
ПРЕДЛОЖЕНИЙ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ МИХАЙЛА СТЕЛЬМАХА**

Аннотация. *В статье исследованы формально-синтаксические признаки главного компонента безличных предложений в произведениях М. Стельмаха: проанализированы безличные и личные в безличной форме глаголы в роли синтетического главного компонента безличного предложения; определены синтаксические сочетания слов в функции аналитического главного компонента безличного предложения.*

Ключевые слова: *безличное предложение, синтетический главный компонент, безличный глагол, личный глагол в безличной форме, аналитический главный компонент*

УДК: 811.161.2'367.4/5

Юлія Лебедь
(м. Вінниця)

**КІЛЬКАСЛІВНА ДІЕСЛІВНА НОМІНАЦІЯ
ЯК ПАРАМЕТР ІДІОСТИЛІО МИХАЙЛА СТЕЛЬМАХА**

Анотація. *У статті розглянуто кількаслівну дієслівну номінацію як параметр ідіостиліо Михайла Стельмаха. Визначено часто вживані типи й види кількаслівної дієслівної номінації, подано їхню характеристику.*

Ключові слова: *кількаслівна дієслівна номінація, тип кількаслівної дієслівної номінації, модель вираження кількаслівної дієслівної номінації, залежний компонент кількаслівної дієслівної номінації.*

Постановка проблеми. Україністика має вагомий теоретичний і практичний здобуток у дослідженні лексики повнозначних слів, зокрема дієслова. Основну увагу сучасних дослідників привертає детальне вивчення формально-синтаксичних, семантичних та функціональних особливостей повнозначних слів. У центрі таких досліджень виокремлюється дієслово з його складною категорійною системою, широкою семантикою, функціональною першорядністю в структуруванні речення. В україністиці вагомий внесок у дослідження дієслівної лексики зробили О. Потєбня, В. Русанівський, І. Вихованець, О. Мельничук, К. Городенська, А. Грищенко, Н. Гуйванюк, С. Єрмоленко, А. Загнітко та ін. В українському мовознавстві дослідженням реченнєвотвірної здатності дієслова займалися І. Вихованець, Н. Іваницька, А. Загнітко, М. Плющ, К. Городенська, А. Грищенко, М. Мірченко, М. Степаненко, Н. Гуйванюк, В. Ожоган та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження різнорівневої природи повнозначних слів дозволило вченим виокремити клас лексики під назвами «релятивні» (В. Шмілауер, Н. Іваницька [10], А. Загнітко [6]); «синсемантичні» (А. Марті, О. Гулига [3], Н. Дзюбишина [4]); «дієслова відкритої семантики» (Р. Гайсина, Г. Золотова [7]); «відносні», «несамостійні» (Л. Щерба [14], В. Виноградов [2]); «семантично ненасищені» (В. Юнг [16]); «несамодостатні»

(М. Мірченко [11]); «незамкнені» (М. Брінкман [15]); «інтенційні» (Я. Оравець [12], Р. Мразек, М. Володченков [1]).

Ідіостиль Михайла Стельмаха є неповторним, оскільки своїм джерелом має народно-поетичну творчість, ґрунтується на мовноестетичних знаках національної культури й, основне, сформований у дусі народномовної стихії. Саме тому творча спадщина письменника-подолянина посідає особливе місце в українській літературі. Авторське бачення, сприйняття таких вагомих величин, як земля й людина, його осягнення етико-філософської системи народного буття знаходить особливий відгук в українській суспільній думці сьогодні, коли самоусвідомлення набуває виняткового значення [5, с. 40]

Мета статті – визначити особливості кільकाслівних дієслівних номінації у творах Михайла Стельмаха.

Об’єкт дослідження – кільकाслівна номінація.

Предмет дослідження – кільकाслівна дієслівна номінація.

Виклад основного матеріалу. Проблему розмежування слів за їхніми абсолютивно-релятивними властивостями в сучасному синтаксисі розв’язують у процесі дослідження синтагматики слів і словоформ та парадигматики їхніх семантичних гнізд.

Значну увагу приділено дослідженню семантичного потенціалу дієслова, як й інших повнозначних слів, щодо їхньої здатності утворювати кільकाслівні номінації.

Головна ознака релятивних дієслів – нездатність реалізувати семантику самостійно, без обов’язково залежних слів, – безпосередньо впливає на специфіку утворення кільकाслівних номінацій, забезпечуючи функціонування релятивних дієслів в обов’язковій сполучуваності зі словами, що заміщують відкриті такими дієсловами обов’язкові позиції для заповнення їх обов’язковими придієслівними компонентами. Тому речення з релятивними дієсловами в позиції формально-синтаксичних компонентів мають своєрідні формально-синтаксичні ознаки, головною є наявність кільकाслівних дієслівних номінацій: ... *бо тут і досі хвиля **вимиває** зотлілий **посів** зотлілого часу* [13, с. 3]; *і досі в накупаних сонцем і грозами полях з-під серпа й сльози **поглядають** матері на приїмлені **шляхи**, по яких пролетіли та й залетіли в югу історії коники-коні чийсь таляри, чийсь щерблені стріли й щерблені кості* [13, с. 3]; *Золоте Відродження **змалювало** людству **мадонн*** [13, с. 4]; *Послухав би ці **роздуми** цинік типу Магазаника, зателготів би гусайом* [13, с. 5].

Семантична структура релятивного дієслова містить семи, експлікація яких є обов’язковою; саме вони зумовлюють обов’язкову сполучуваність дієслівної форми із залежними словоформами як компенсаторами незавершеної дієслівної семантики. Семи релятивності «урівноважують» семи обов’язково залежних словоформ, наявність значення й форму яких визначають релятивні властивості дієслів. Релятивне дієслово, отже, «обирає» собі контекстних партнерів, у поєднанні з якими реалізується його (дієслівна) семантика, забезпечується значеннєва правильність вислову, мовна нормативність конструкцій.

Серед проаналізованих кільकाслівних дієслівних номінацій, використаних М. Стельмахом, виокремлюємо такі типи:

- за залежністю від головних та неголовних компонентів формально-синтаксичної структури речення: кільकाслівні дієслівні номінації з компонентом первинної залежності: *Я **люблю і вечірню**, і запівнічну годину в хлібах. Оце ж собі **надивляюсь на колос*** [13, с. 185];

- за морфологічним вираженням залежного компонента: кільकाслівні дієслівні номінації іменного типу (безприйменниково-іменникові / займенникові компоненти в непрямому відмінку, прийменниково-іменникові / займенникові компоненти в непрямому відмінку): *Зітхнула хвиля, і зітхнув Ярослав, і **побачив вечір**, коли **стрівся з Оксаною*** [13, с. 13]; *Чи вже й мені не **віриш?*** [13, с. 310]; кільकाслівні дієслівні номінації з інфінітивом: *Красивим доля **не поспішає важити щастя*** [13, с. 5]; *От, к приміру, **почали** ненаситні щури **пожирати** в Шевчука **бджіл*** [13, с. 7]; кільकाслівні дієслівні номінації з прислівником *А на сьомому, коли він у громовицю підпливав додому, його в татарському броді наздогнала потайна куля* [13, с. 13];

- за значенням (за синтаксичною семантикою): кількаслівні дієслівні номінації об'єктної семантики: *І дівчат із серпами примітив* [13, с. 284]; кількаслівні дієслівні номінації обставинної семантики: *Отак вони прийшли додому під сяйво соняшників і рутбокії* [13, с. 27];

- за будовою: кількаслівні дієслівні номінації синтетичної структури: *Оксана знову з тугою подивилась на землю* [13, с. 11]; кількаслівні дієслівні номінації аналітичної структури: *Скрипливими східцями дівчина почала підійматися до дзвонів* [13, с. 11].

Типовою (морфологізованою) формою залежного компонента кількаслівної дієслівної номінації є іменникова. Решта словоформ інших частин мови в такій позиції отримує статус субстантивованої словоформи: *Батька на далекій Золотій Луні забрала війна* [13, с. 4]; *І вже ніхто не почує її земного голосу* [13, с. 4]; *І все одно він і досі, вертаючись пізно додому, стукає в це віконце з місячним маревом чи клубками темені й прислухається до хати, до материнної ходи* [13, с. 5]; *...та ні в один не поспішала сісти Оксана* [13, с. 5].

У досліджуваному матеріалі речень кількаслівних дієслівних номінацій виявлено багато випадків заміщення сильних придієслівних позицій займенниковими словами в непрямих відмінках, які виконують вказівну (дейктичну) та анафоричну (заміщувально-вказівну) функції: *Усе їй не було часу* [13, с. 5] – *не було часу кому? – їй*.

Компоненти кількаслівної дієслівної номінації зазвичай вербалізовані, їх виражають морфологічні форми в їхніх типових синтаксичних функціях: *Ти не мовчи мені, а щось відповідай, коли старші питають* [13, с. 125]; *Не протерла на ковзанці чоботята?* [13, с. 129]; *Ми будемо постачати хліб України всім тим у Європі, хто буде потребувати його* [13, с. 404]; *Обійдемося без них* [13, с. 404].

У творах М. Стельмаха значно рідше зустрічаємо трьохелементні дієслівні номінації: *Красивим доля не поспішає важити щастя* [13, с. 5]; *Безбородько вибалушив очі на лісника й не думає запросити їх сісти* [13, с. 104]; *Уже пора відокремити на головний медозбір маток од бджіл, щоб менше було черви, а більше меду...* [13, с. 208]; *обережненько поклав руку на дівоче плече* [13, с. 8]; *Це знаряддя тепер, справді, чимсь нагадало Данилові короговку* [13, с. 92]. У компонентах вищезазначених кількаслівних дієслівних номінаціях диференціюємо їхню об'єктну семантику на власне-об'єктну та адресатну.

Висновки. Отже, типовими для творів М. Стельмаха є такі моделі кількаслівної дієслівної номінації: кількаслівні дієслівні номінації з безприменниково-іменниковим компонентом / із займенниковим компонентом, кількаслівні дієслівні номінації з применниково-іменниковим компонентом / займенниковим компонентом, кількаслівні дієслівні номінації з інфінітивним компонентом, кількаслівні дієслівні номінації з прислівниковим компонентом. Перевага дієслів релятивної семантики у творах М. Стельмаха зумовлена загальномовною системою української мови. Дієслова цього класу активізують утворення поширених речень.

Обробка кожного дієслова, краса й точність кожної фрази дає можливість сприйняти живу дійсність зором, слухом, дотиком. Автор, прагнучи до нових яскравих образів, надає перевагу релятивним дієсловам, семантичний потенціал яких забезпечує утворення різноманітних моделей речення як у формально-синтаксичному, так і семантичному аспектах.

Список використаних джерел:

1. Володченков М. П. Интенционные свойства глаголов внутреннего эмоционального состояния в современном русском языке : автореф. дисс. ... канд. филол. наук / М. П. Володченков. – Київ, 1984. – 23 с.
2. Виноградов В. В. Русский язык : грамматическое учение о слове / В. В. Виноградов. – Москва : Высшая шк., 1972. – 614 с.
3. Гулыга Е. Г. Автосемантия и синсемантия как признаки смысловой структуры слова / Е. Г. Гулыга // Научн. докл. высш. шк. Филолог. науки. – 1967. – № 2. – С. 62–72.
4. Дзюбишина Н. Я. Роль автосемантичних і синсемантичних дієслів у реченні / Н. Я. Дзюбишина // Організація тексту : (Грамматика і стилістика). – Київ : Наук. думка, 1979. – С. 5–13.
5. Завальнюк І. Я. Експресивний синтаксис прози Михайла Стельмаха / І. Я. Завальнюк // Українська мова. – 2012. – № 3. – С. 39–47.

6. Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови : синтаксис / А. П. Загнітко. – Донецьк, 2001. – 662 с.
7. Золотова Г. А. Очерк функционального синтаксиса русского языка / Г. А. Золотова. – Москва : Наука, 1973. – 351 с.
8. Іваницька Н. Л. Двоскладне речення в українській мові / Н. Л. Іваницька. – Київ : Вища шк., 1986. – 167 с.
9. Іваницька Н. Л. Зумовленість синтаксичної структури двоскладного речення валентністю дієслова-присудка / Н. Л. Іваницька // Мовознавство. – 1985. – № 1. – С. 39–43.
10. Іваницька Н. Л. Повнозначне слово в його проєкції на денотат : [посіб. для аспірантів, магістрантів, науковців-філологів] / Н. Л. Іваницька. – Вінниця : ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2007. – 82 с.
11. Мірченко М. В. Структура синтаксичних категорій / М. В. Мірченко. – Луцьк : Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки, 2004. – 393 с.
12. Оравец Я. К вопросу о глагольной интенции и глагольном управлении / Я. Оравец // Единицы разных уровней грамматического строя языка и их взаимодействие. – Москва : Наука, 1969. – С. 176–187.
13. Стельмах М. Чотири броди : роман / М. Стельмах. – Київ : Дніпро, 1981. – 506 с.
14. Щерба Л. В. О второстепенных членах предложения // Щерба Л. В. Избр. работы по языкознанию и фонетике / Л. В. Щерба. – Ленинград : Изд-во Ленинград. ун-та, 1968. – Т. 1. – 182 с.
15. Brinkmann H. Die Deutsche Sprache. Gestalt und Leistung / H. Brinkmann. – Düsseldorf, Padagogisches Verl. Schwann, 1962. – 654 s.
16. Jung W. Grammatik der Deutschen Sprache / W. Jung. – Leipzig, 1966. – 518 s.

Iulia Lebed

FEW WORDS VERB NOMINATION AS PARAMETER OF MYKHAYLO STELMAKH'S LINGUISTIC

Abstract. The article is devoted to few words Verb nomination as parameter of M. Stelmakh's linguistic. It shows the main parameters of few words Verb nomination, typical types of few words Verb nomination. The main models of few words Verb nomination are characterized.

Key words: synsemantic verbs, few word Verb nomination, the model of few words Verb nomination, types of few words Verb nomination.

Юлия Лебедь

НЕСКОЛЬКОСЛОВНАЯ ГЛАГОЛЬНАЯ НОМИНАЦИЯ КАК ПАРАМЕТР ИДИОСТИЛЯ М. СТЕЛЬМАХА

Аннотация. В статье рассмотрена несколькословная глагольная номинация как параметр идиостиля М. Стельмаха. Определены и описаны основные параметры несколькословной глагольной номинации, представлены и охарактеризованы часто употребляемые типы несколькословной глагольной номинации.

Ключевые слова: синсемантические глаголы, несколькословная глагольная номинация, типы несколькословной глагольной номинации, модели несколькословной глагольной номинации.

УДК 81:316.77

Любов Мацько,
Оксана Мацько
(м. Київ)

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ МОВООБРАЗІВ РОМАНУ МИХАЙЛА ПАНАСОВИЧА СТЕЛЬМАХА «ПРАВДА І КРИВДА»

Анотація: У статті розглядається художня мова роману М. Стельмаха «Правда і кривда» через призму лінгвокультурологічного аналізу мовообразів людей, землі, природи, подій, війни, суспільності, добра і зла, пережитого минулого й очікуваного майбутнього.

Взаємопроникнення й перехрещення книжно-писемних й усно-розмовних джерел української мови є основою поетики художнього стилю, виникнення експресивно-емотивних колоритів мовлення письменника. Для індивідуального художнього стилю М. Стельмаха характерним є всеохопне